

Kiss Károly

Két korszak mérlege

*az elmúlt húsz év és a Kádár-kor összevetése*¹

1968-ban kezdődött el Magyarországon az új gazdasági mechanizmus, és – bár úgy számolják, 1972-től visszarendeződött -, a '80-as évek végéig húzódó két évtized – súlyos negatívumai ellenére is – a magyar történelem egyik sikeres időszaka volt. Miután a rendszerváltás után is húsz év telt el, izgalmas vállalkozás e két korszak összevetése. (Hogy sikerült-e, azt majd az olvasó dönti el.)

Világnézettől és nemzeti elkötelezettségtől függően ítélünk meg helyzeteket, folyamatokat, legyenek azok gazdaságiak, vagy vonatkozzanak a társadalomra, a kultúrára. Az értékelés relativitását tovább fokozza, hogy maga a tény, a tények mibenléte, tényszerűsége is kétségbe vonható. A szubjektív idealizmus akár odáig is elmehet, hogy egyedüli ténynek csak az ént fogadja el (lásd Berkeley szolipszizmusát), s minden mást csak az éntől függő, csak az én tudatában feltáruló képzetnek tekint. Ez nem csak filozófiai elmélet; ezen alapszik pl. John Lukács történelemfelfogása is: nem a „tényeket” tartja elsődlegesnek, hanem azt, ami az eseményekből az egyének, a társadalom tudatában, felfogásában megjelenik és megmarad.

Ennélfogva ez az összevetés is csak szubjektív lehet. Olyan valakié, aki a fejlett köz- és jóléti szolgáltatásokat, a kultúrát többre tartja a fogyasztói társadalom által nyújtott élvezetektől és vásárlási lehetőségektől, aki a tisztességet és kötelességtudatot a nyereszkedés elé helyezi, akinek a család, közösség és a társadalmi kohézió többet jelent az egyéni érvényesülésnél, a nemzeti múlt és jövő életének fontos része, de aki értékeli a gazdaság sikeres működését és a természeti környezet védelmét is.

Mindezt előrebocsájtva, többféle szempont alapján kísérlem meg összehasonlítani a két korszakot. Ezek bizonyos mértékig összefüggnek: mint ahogy pl. a lakáshelyzet vagy a külföldi utazások, úgy a kultúra és az egészségügy sem választható el a gazdaság működésének jellegétől és sikerességétől, a nemzeti tudat és önbizalom pedig a gazdasági siker fontos feltétele. A statisztikai mutatókkal jól leírható életszínvonalon, jövedelemkülönbségeken, demográfiai jellemzőkön túl (melyekkel nem foglalkozom, hiszen közismertek) az egyik dimenzió a rendszerek összevetése lehet.² A másik a rendszer teljesítményét nagyban meghatározó eltérő külgazdasági

---

¹ Ezt az elemzést annak idején a Magyar Nemzet hétvégi mellékletének szántam, ahol korábban szinte házi szerző voltam. A lap azonban e helyett Tamás Gáspár Miklósnak egy szokásos, sületlenségekkel teli írását közölte vitaindító szándékkal (amiből nem lett vita).

² A gazdaság vonatkozásában ezt mindmáig a legmeggyőzőbben Kornai János 1982-ben a KJK-nál megjelent *A hiány*-a végezte el, a társadalomra pedig Hankiss Elemér *Társadalmi csapdák és Diagnózisok* című könyvei a '80-as évek elején-közepén. (Utolsó kiadás Osiris 2004.) *A hiány* azt bizonyította be, hogy a szocialista gazdasággal nem az a baj, hogy rosszul „csinálják”; kijavíthatatlan strukturális problémáktól szenved, és ezért eleve lemaradásra van ítélve a tőkés gazdaságokkal szemben. Hankiss pedig a szocialista társadalom tarthatatlanná vált és lényegéből következő deformáltságát, betegségeit mutatta be. Ha pedig szélesebb körből merítünk, és rendszerkritikai

és külső szövetségi helyzetek összehasonlítása, mely korábban adottság volt, most viszont részben választás kérdése. És vizsgálhatjuk külön-külön a gazdaságban, a politikában és a kultúrában (sőt, a sportban!) lejátszódó folyamatokat. Van olyan dimenzió is, amire az összevetés természetesen nem lehetséges; pl. nem tudjuk megmondani, hogy az előző rendszer hogyan reagált a globalizációra és a külső kihívásokra, hogyan „kezelte” azokat, mert természeténél fogva zárt volt, és a globalizációs kihívások akkor még nem jelentkeztek ilyen súllyal. De azt sem, hogy pl. hogyan élt volna az informatika és információs robbanás adta lehetőségekkel... Ezek kapcsán talán inkább az kívánczik említésre, hogy maguk ezek az új kihívások járultak nagyban hozzá a szocialista rendszer összeomlásához.³

A *gazdasági rendszerváltás* az előrelátható változásokat hozta. A szocialista hiánygazdaság kínálati többlettel jellemzett tőkés gazdasággá alakult át. A Kádár-korszakot végigkísérte a lakáshoz, telefonhoz, autóhoz, nyugati devizához jutás gyötrelme, és hiány volt az ideológiai okok miatt alacsony áron megszabott szolgáltatásokból is (pl. az alacsony lakbérek nem fedezték a felújítási költséget, leromlott a lakásállomány). (A szocialista gazdaságok rosszabb változataiban még az élelmiszerek és fogyasztási cikkek hiánya is mindennapos volt.) 1990 után az áruhiányt és a fix árakat (azaz rejtett inflációt) felváltotta a fizetőképes kereslet hiánya és a nyílt infláció. Rögtön le kell szögeznünk, hogy a hiánygazdaság megszűnésének ez volt a rendszerspecifikus ára. Először is a munkaerőhiány (sok esetben a kapun belüli látens munkanélküliség) a munka hiányává, nyílt munkanélküliséggé vált. Mindezt előre lehetett látni, „be volt kalkulálva” a rendszerváltás kockázatai közé. Ugyanígy a magántulajdonosi átalakulás ugrásszerűen megnövelte a jövedelmek és élethelyzetek különbségeit. Arra viszont már nem sokan gondoltak, hogy ha a társadalom fejlesztési és fogyasztási prioritásait nem egy politikai központ fogja meghatározni, hanem a piacra és az állampolgárokra bízják, annak a jóléti szolgáltatások és a kultúra ilyen mértékben fogja kárát látni. Az átlagos fogyasztó ugyanis szívesebben költi a pénzét autóvásárlásra, külföldi utazásra, vásárolja le az Auchanban, miközben az egészségügy, az oktatás, és a tömegközlekedés krónikus finanszírozási gondokkal küzd, a kultúráról ne is beszéljünk. Ma már szinte hihetetlen, hogy voltak évek, amikor 20-25 magyar játékfilm készült (és nem is akármilyen!), és az is elgondolkodtató, hogy miért készültek a puha diktatúrában egészséges felfogású művészfilmek (még ha nagy részük a sematizmust hordozta is), s miért tűr meg (azaz miért finanszíroz közpénzből) idiotizmustól túltengő silány dolgokat a demokrácia (itt akár még a tiltás is elkelne).

---

vizsgálódásunkba bekapcsoljuk a korabeli kulturális teljesítményeket is, Illyés igen korai, de csak 1988-ban közölt *Egy mondata* és Bacsó 1979-ben bemutatott *Tanúja* kívánczik első helyen megemlítésre.

³ A szocialista és kommunista jelzők nem keverendők össze! Nagyfokú tudatlanságra és a rendszerjellegzetességek iránti érzéketlenségre vall, ha valaki ezeket szinonimaként használja. A kommunizmust belpolitikai téren a koncepciós perek és az állandósult terror jellemzi, a gazdaságban pedig – a nagyipar és a nagytóke államosítását követően – a mezőgazdasági kistermelők és a kisiparosok felszámolása és a direktív (utasításos) tervezéskor. A szocialista szakaszban az egypártrendszer „finomabb” eszközökkel működik, a terror nem jellemző, a gazdaságban pedig az ún. „indikatív” (a célokat nem direkt módon, hanem közgazdasági eszközök beiktatásával elérni törekvő) tervezés folyik és a kistermelőket megtűrik. Ennek megfelelően Magyarországon a kommunizmus időszaka 1963-ban lezárult, attól kezdve szocializmusról beszélhetünk, 1968 után pedig a gazdaságban reformszocializmusról. (Mely a jól ismert „legvidámabb barakk” állapotához vezetett.)

A piacgazdaság versenyképesebb és életképesebb, mint a bürokratikus tervgazdaság; hazánk, Csehország, a kelet-német területek háború utáni lecsúszása a nyugati országokhoz képest ezt minden kétséget kizáróan be is bizonyította. És a sikeresebb gazdaság elvileg többet költhet *kultúrára és jóléti szolgáltatásokra* – ez viszont 1990 után nem igazolódott be: mert lemaradásunkat a piacgazdaságra történt átmenet sem csökkentette, másrészt pedig – mint fentebb írtam – a fogyasztási preferenciákat a piac rangsorolja, és a kultúra és jóléti szolgáltatások rendre hátrább sorolódnak.

De miért nem sikerült '90 óta a *gazdasági lemaradást* valamelyest ledolgozni? Ebben közrejátszik a piacgazdaságról vallott téves felfogás, de a magyarázat nagyrészt külgazdasági kapcsolataink megváltozott jellegében és az ott elkövetett hibákban rejlik. Ami az elsőt illeti: a rendszerváltást követően eluralkodott egy téves nézet a piacgazdaságot illetően. Vezető gazdaságpolitikusok úgy gondolták, hogy az árak felszabadítása, a támogatások leépítése, a gazdaság deregulálása, a korábbi szocialista állami tulajdon átalakítása magántulajdonná és a külföldi működőtőke beengedése automatikusan létrehozza a piacgazdaságot. Ha viszont nem teremtjük meg a piacot ellenőrző-kisegítő intézményrendszeri hátteret (minőségellenőrzés, fogyasztóvédelem, pénzügyi felügyelet, környezetvédelmi felügyelőségek hálózata, stb.), vagy az nem eléggé erős, a fenti intézkedésekkel nem a szabad piacot, hanem a szabad rablás feltételeit hozzuk létre. (Sőt, az államháztartás „reformja” és a liberális túlbuzgóság sokszor épp ezeket az intézményeket építi le.). Nincs még kellő súlya a munkavállalói érdekképviseleteknek sem. Mindez versenyhiányt és alacsony gazdasági hatékonyságot eredményez. (A szocialista-liberális kormányok alatt elburjánzott korrupció tovább gyengítette a gazdaságot.)

A '90-es évek legelején gyakran elhangzott az a vád, hogy az MSzMP korábbi funkcionáriusai bőröndben hordták ki a külföldi valutát Moszkvába, és hazánkat a nagy testvér kizsákmányolta. Ennek éppenséggel az ellenkezője volt igaz. A korábbi *magyar-szovjet gazdasági kapcsolatokat* a fejlett késztermékgyártó kis ország és a fejletlen energia- és nyersanyagszállító nagy gazdaság viszonya jellemezte. Voltak évek, amikor az Ikarusz 8-10 ezer buszt gyártott (a világon egyedülállóan), a Videoton ontotta a tévékészülékeket és műszereket, iparunk a gépeket (és fegyvereket), mezőgazdaságunk a gabonát, húst, bort, gyümölcsöt, zöldséget, és mindennek fejében olcsón (de legalább is a világpiaci árnövekedést készletelve) kaptuk a kőolajat, földgázt, villanyáramot és nyersanyagokat. A szovjet piac volt a magyar gazdaság rezsihordozója, az biztosította a teljes foglalkoztatást,⁴ az tette lehetővé a jóléti rendszerek és a kultúra, a sport viszonylag magas szintű finanszírozását. Ennek is megvolt azonban *az ára*: a magyar ipar az alacsony szovjet műszaki követelményekhez igazodva elvesztette háború előtti világpiaci versenyképességét, a műszaki fejlődésben lemaradt, s a szovjet export devizatartalma miatt reménytelenül eladósodtunk. (A közhiedelemmel ellentétben ugyanis a nyugati hitelek elsősorban nem a fogyasztás elfogadható szinten tartásához kellettek, hanem a szovjet exportra gyártott termékek nyugati import-tartalmának a kielégítéséhez.) Az európai-világgazdasági lemaradáshoz természetesen az a rendszerspecifikus ok is hozzájárult, hogy a szocialista rendszerek nem ösztönözték kellőképpen a műszaki fejlődést, a magántulajdon ideológiai korlátja pedig gátolta azt.

---

⁴ Bár abban természetesen a már említett és ismert rendszerspecifikus okok is közrejátszottak.

E múltó gazdasági stabilitásnak politikai ára is volt: az egypártrendszer és a puha diktatúra nyomasztó légköre (amely körülmények – most, hogy a helyzet az ellenkezőjére váltott, és a politikai demokrácia gazdasági instabilitással párosult – utólagosan igazolva kb. a lakosság kétharmadát nem zavarták különösebben).⁵

Nehéz dolog különböző rendszerek sikerességét összehasonlítani, ha azok homlokegyenest eltérő *külgazdasági környezetben* működtek, ill. működnek. Miközben a korábbi szocialista gazdaság a szovjet piacokra támaszkodott, azok korlátlan felvevőképességét élvezte, mai tőkés gazdaságunkat a közös piacon folyó gyilkos verseny rendre statisztaszerepre szorítja; még az olyan területeken is, ahol úgy véltük, jelentős előnyökkel rendelkezünk (mezőgazdaság, élelmiszeripar). Most lehetőségünk van egy sikeres piacgazdaság működtetésére, de a korábbihoz képest összehasonlíthatatlanul szigorúbb piaci környezetben. Ez a helyzet persze nem választható el az ideológiai sajátosságoktól. Az ideológiai rendszerkorlátokkal kombinált baráti segítséget felváltotta az erősebb félnek kedvező gazdasági szabadság. A külföldi működőtöke tömeges beáramlásához és a működéséhez fűzött illúziókkal is le kellett számolni; ideális esetben az előnyök akár még szimmetrikusak is lehetnek, de a szokásos üzletmenet a gyengébb (és ügyetlenebb, sőt, önfeladó) fél kihasználásához vezet.

És ezzel elérkeztünk a *nemzeti önérvényesítés* kérdéséhez. Az Antal kormány hiszékeny balek módjára a nyugat-európai országok segítőkészségétől, jóindulatától és a beáramló tőkéből várta gazdaságunk fellendülését.⁶ A szocialisták és liberálisok 3x4 éve alatt hasonló volt a helyzet: a kormányzatban az a nézet uralkodott, hogy a „beilleszkedés” a globális gazdaságba, a világcégek maximális kiszolgálása automatikusan eredményezi majd a magyar gazdaság felzárkózását. Egyedül a Fidesz négy évét jellemezte egy öntudatos, érdekvényesítésre törekvő irányzat, amely 2010 áprilisa óta újra kormányzati lehetőséghez jutott.

Tehát „szövetségesi” *rendszerünk* szempontjából is differenciáltan kell elvégezni az összevetést: a korábbi szocialista (sőt, akkor még kommunista) rendszerrel való szembefordulást véres megtorlás követte, de a nagy testvér gazdaságilag önzetlen volt. Akik viszont arra számítottak, hogy közös-piaci tagságunk gazdasági felemelkedésünket szolgálja, azok keserűen csalódtak. A csatlakozás politikai feltétele a demokratikus politikai és intézményrendszer kiépítése volt (lásd lisszaboni kritériumok), nyugati integrációs partnereink ugyanakkor mindent megtesznek, hogy meggyőzzenek, nekünk semmit sem kell termelnünk, mert ők mindent olcsóbban és hatékonyabban gyártanak. Tehát mi csak fogyasszunk, ha pedig elfogy a pénzünk, semmi gond, hitelt is kapunk (aminek a kamatai megint csak az ő javukat szolgálják).

---

⁵ A HVG 2009. december 26-i száma (a Pew Research Center nyomán) érdekes közvéleménykutatási adatokat közöl. Nyolc korábbi szocialista ország közül Magyarország a legkevésbé elégedett a demokráciával, és nálunk a legnagyobb azok aránya (72% !!!) akik úgy érzik, hogy rosszabbul élnek, mint az átkosban. Ugyanakkor a piacgazdaság elfogadottsága Magyarországon az egyik legmagasabb, és az „erős vezér vagy demokratikus kormány” választásában a középmezőnyben állunk, kissé az előbbi felé billenő mérleggel. Ezek az adatok egyértelműen arra utalnak, hogy – Kis János és a liberálisok azon vádjával ellentétben, miszerint a jobboldal lejáratja a kapitalizmust és a demokráciát – a magyarok elsősorban nem a rendszert és intézményeit hibáztatják, hanem a politikai elitet és a rossz gazdaságpolitikát. (A közvéleménykutatás adatait mellékelem.)

⁶ Ezt kutatói körök is alátámasztották: pl. az Inotai András vezette Világgazdasági Kutató Intézet, vagy a gyakran hetet-havat összehordó, fiatalon akadémikussá avanszált Csaba László.

Így állt elő a jelenlegi helyzet: eladósodásunk többszöröse annak, amibe a Kádár-rendszer belebukott, reménytelenül vergődünk a hitelcsapdában.⁷

Az egyik olyan dimenzió – ezt a politikusok egyéb híján nem győzik hangsúlyozni, de én sem becsülöm le –, ahol a rendszerváltás előnyei megkérdőjelezhetetlenek: a *szabadságjogok és a demokrácia*. A civil társadalom építésében, a területi és más önkormányzatok működésében, a polgári öntudatosodásban jelentős az előrehaladás, és megvalósult a teljes sajtónyilvánosság. A fogyasztói igények kielégítése (azoknál, akik fizetőképes fogyasztóként jelennek meg a piacon) természetesen összehasonlíthatatlanul magasabb szinten történik, mint az előző rendszerben, de látnunk kell ennek a már fentebb említett árnyoldalait is.

Mivel az egypártrendszerhez és szocialista tervgazdasághoz való visszatérés ma már szóba sem jöhet, az összevetésnek nem a rendszerek közötti választás a célja. A mérlegelés – a tények (ha egyáltalán léteznek ilyenek) rögzítése után – *a lehetőségek kihasználására* kell irányuljon. És azt hiszem, friss demokráciánk ebben jócskán alulmaradt. A Kádár-kor előtt négy kemény korlát állott: külpolitikában a feltétlen szovjetbarátság (ez, mint ismert, valójában önkorlátozás volt annak érdekében, hogy a gazdasági reformokban szabad kezet kapjunk), belpolitikában az MSzMP megkérdőjelezhetetlen vezető szerepe, a gazdaságban a termelőeszközök magántulajdonának tilalma (leszámítva a családi körre szorított maszekokat) és a külföldi működőtőke beengedésének tilalma.⁸ Ezeknek természetesen megvoltak a társadalomra és a kultúrára tovagyűrűző negatív hatásai is. Mindezzel együtt nehéz lenne olyan rendszert modellálni, amely e keretek között sikeresebben működött volna, mint a Kádár-rendszer. (Finnország a különleges szovjet gazdasági kapcsolatait jobban fel tudta használni gazdaságának fejlesztésére és versenyképességének javítására – de Finnországban nem voltak rendszerkorlátok, nem tartozott a politikai blokkba.)

Ezzel szemben úgy látom, keresve sem lehetne találni olyan országot és politikusi garnitúrát, amely az 1990-ben feltáruló lehetőségekkel ennyire ne tudott volna élni, mint a miénk (talán Ukrajnát leszámítva); annak ellenére, hogy az átalakulás kezdetekor a magyar gazdaság volt a legjobb állapotban a térségben. Mivel e kijelentés aligha szorul bizonyításra, a történetek *okait* igyekszem megvilágítani.

Alig hogy megszabadultunk a társadalmat és gazdaságot megbéklyózó ideológiai hittételektől, az SzDSz és kozmopolita háttere (mely alatt nem származást, hanem világszemléletet értek), valamint szocialista csatlósai gondoskodtak róla, hogy ne keletkezzék ideológiai vákuum; most *a neoliberais dogmatizmus vált krédóvá*. Az MDF-kormányt behajszolták (bár igaz, ment ő magától is) a belkereskedelem, az élelmiszeripar és a bankrendszer privatizációjába (azaz külföldi kézbe adásába) – ennek következményei már egy jó ideje nyilvánvalóak.⁹ A Horn-kormány idején

---

⁷ A Kádár-rendszer bruttó 20 milliárd dollár tartozást „hozott össze” de amögött ott állt fedezetként az állami vagyon. Mostanra az állami vagyont elkótyavetyéltük, tartozásunk viszont 120 milliárdra nőtt. (Igaz, míg a 20 milliárd csak államadósság volt, a jelenlegi azon felül a vállalatok, önkormányzatok és a magánszemélyek adósságait is tartalmazza.)

⁸ Az egypárt gazdaságpolitikai titkára még a '80-as évek második felében is arról biztosította híveit egy zártkörű tájékoztatáson, hogy amíg ő a helyén van, egy cent külföldi működőtőkét be nem enged az országba.

⁹ Annak idején a gazdasági és kereskedelmi miniszter tanácsadója voltam – amíg nem elleneztem a belkereskedelem külföldi cégeknek történő privatizálását.

pedig az energia-szektor olyan vehemenciával adták külföldi kézbe, amely még a thatcheri privatizációkra is rácáfolt. (Nálunk a hazai kisbefektetők a részvényeknek csak a két százalékát kaphatták meg.)¹⁰ Az energiaszektor magánosítása oda vezetett, hogy nyugat-európai szintű üzemanyagárakat és villamosenergia-árakat fizetünk az uniós átlagtól jóval elmaradó bérek mellett, a külföldi tulajdonosok pedig az elmúlt évtizedben több éven át 20 százalék feletti profitot tettek zsebre.

(Környezetgazdászként nem a magas árakat kifogásolom, hanem azt, hogy a magas profit egy részét a kormány nem vonta el és nem fordította energia-racionalizálásra.) Ráadásul a privatizációs ügyleteket botrányos visszaélések kísérték. Az ideológiai indíttatású magánosítási düh az elmúlt években a közszolgáltatásokat, középületeket, az erdőket és a termőföldet célozta meg. A külföldi tőke és a transznacionális vállalatok föltétlen kiszolgálása és előnyben részesítése a hazaiakkal szemben szintén egyfajta ideológiai sematizmusban gyökerezik.¹¹

Úgyszintén parciális politikai és ideológiai célokat szolgál a *kirekesztés és a rasszizmus állandóan napirenden tartása* egy olyan országban, amely történelme során – szemben a ma etalonnak tekintett nagy európai nemzetekkel – élen járt az etnikai és vallási türelem gyakorlásában. (Lásd az István király intelmeitől és a *de strigis que non sunt*-tól az 1568-as tordai ediktumon át a galíciai zsidók kiegyezés utáni befogadásáig terjedő ívet. – A két világháború között történeteket nem lenne célszerű itt egy-két mondatnyi terjedelemben elintézni.) Ez megakadályozza egy egészséges nemzeti tudat kialakulását, egy ütőképes hazai vállalkozói szektor létrejöttét. Ebbe a keretbe illeszthető a népesedési politika elhanyagolása, sőt a szociális-liberális kormányok alatti lerombolása – melyért a Kádár-rendszer jóval többet tett –, és ezzel párhuzamosan az abortuszpolitika és a másság felkarolása. A szocialista korszak befagyott, mozdulatlan határokon túli kisebbségpolitikája egy szemernyit sem volt rosszabb annál, ami a rendszerváltás utáni szocialista-liberális kormányok alatt történt (vagy nem történt). Ugyanakkor tetszik, nem tetszik, meg kell állapítanunk, hogy a Varsói Szerződés sem nyújtott kedvezőtlenebb kereteket a határokon túli magyar kisebbségek védelmére, mint ma az Európai Unió.¹² (A legutóbbi kormányváltás óta viszont azt látjuk, hogy rajtunk múlik, élünk-e a lehetőségekkel.) A cigányprobléma bűnös elhanyagolása, sőt, cigányok és magyarok mesterséges szembeállításának ennek a politikai kurzusnak a további jellemzői.¹³

A fenti törekvések miatt a magyar társadalom olyan kérdésekben is végzetesen megosztottá vált, melyek a környező országokban (pl. a lengyeleknél vagy a cseheknél; a románokról vagy a szlovákokról nem is beszélve) a nemzeti minimum magvát képezik, s ez az állapot közrejátszott a gazdasági sikertelenségben.

Így van szabad parlamentünk, de az elmúlt években az inkább a hatalmi harcok és kisstílusú marakodás, semmint az érdekképviselés, érdekegyeztetés és nemzeti stratégiai gondolkodás színterévé vált; van szabad sajtónk, mely nagyobb részben szabadon hirdette a nemzetrontó eszméket és ontotta a kultúrszennyet;

---

¹⁰ A kielégítetlen hazai igényeket jelezte, hogy a részvényeladások kezdetének éjszakáján emberek tömegei várokoztak az utcákon országszerte az OTP-fiókok előtt – még jó, hogy meleg nyári éj volt.

¹¹ Mint ismert, a hazai támogatások több, mint 90%-át a külföldi nagyvállalatok kapták meg, s az európai-uniós támogatásokból is aránytalanul nagy mértékben részesedtek.

¹² Ebben a vonatkozásban még azt a történelmi tény is meg kell emésztelnünk, hogy az erdélyi Magyar Autonóm Tartomány Sztálin háború utáni követelésére-utasítására jött létre.

¹³ A falvak biztonságának bűnös elhanyagolásától a disszonáns szociálpolitikáig, illetve az annak kiigazítására törekvő helyi kezdeményezések elfojtásáig számos körülmény támasztja alá e kijelentést.

gazdaságirányítási apparátusunk fejlesztési koncepciók kidolgozása helyett (ebben a korábbi Országos Tervhivatalnak még a bokájáig sem ért fel) a lobbik pénzhűségének kielégítésével, klientúraépítéssel és a pénzek baráti zsebekbe mélyesztésével foglalatoskodott. Az eladósodásunk pedig meghaladta azt a határt, ami miatt az előző rendszer megdőlt. (Mindezt optimista módon múlt időbe tettem.) Úgy tűnik, hogy a puha diktatúra és az ideológiai korlátok közé szorított gazdaság jobban szolgálta a közérdeket, mint a civódó demokrácia és deformált piacgazdaság. Magyarország 1990-2009: történelmi összevetésben elégtelen. (És attól tartok, egy harmadik húszéves korszakkal, a Horthy-évekkel összevetve az eredmény még siralmasabb lenne.)

Bp, 2009. július 5.

*

Kis János a HVG 2009. december 26-i számában értékelte az elmúlt 20 évet. Megállapította, hogy „folyamatosan távolodunk a demokratikus közesség ideáljától”, és „a pártharcok hideg polgárháborúvá fajultak”. A bajok fő okát a hazai pártstruktúra sajátosságaiban, súlyos fogyatékságaiban látja: sem a jobb-, sem a baloldal nem képes saját történelmi felelősségeivel szembenézni és tiszta lappal indulni. „Mindkét tábor a másikat akarta szembesíteni előéletével, és a szembesítési kísérleteket mindkét tábor úgy értelmezte, mint stratégiai manővert az ő sarokba szorítására.” ... „Nem úgy tekintettek egymásra, mint akik a parlamenti többségért versenyezve is együtt tartják fenn a köztársaság alkotmányos berendezkedését, hanem mint halálos fenyegetésre. Konfrontációjuk ezért természetlen volt; nem a múlt feldolgozásához vezetett, hanem a jobboldal folyamatos radikalizálódásához és a baloldal növekvő elbizonytalanodásához. Ez bénította meg a demokratikus politikát, ez tette képtelenné a politikai osztályt az ország előtt álló problémák azonosítására¹⁴ és megoldására.”

Kis János az SzDSz-ben látta volna a megoldást, amely viszont – szerinte - sorozatos hibáinak köszönhetően szinte felszámolta önmagát. További értékelésének nagy részét a Jobbiktól való rettegés tölti ki. A cigánykérdésben a jogvédők unalmas és végtelenül kártékony álláspontját ismétlgeti.¹⁵

A két elemzés nem ugyanaz a műfaj: az egyiket egy köz- és világgazdász, a másikat egy politológus-filozófus írta; és a téma sem azonos: én az elmúlt húsz évet a Kádár-kor sikeres húsz évével összevetve elemeztem, Kis János önmagában. A közös metszetet az okok kutatása képezi: én a neoliberális dogmatizmust kárhoztatom, ő annak sikeres működésében látta volna a megoldást. De a dolog lényege szerintem éppen abban áll, hogy a hazai neoliberalizmus nem azért nem lehetett megoldás gondjainkra, mert hibái miatt mint párt összeomlott, hanem mert hibái miatt az ország omlott össze. Ugyanakkor elismerem, hogy elemzése a hazai jobboldal és baloldal együttműködési képtelenségéről abból kifolyólag, hogy egyik sem tisztázta történelmi szerepét, felelősségét, s az erre vonatkozó kölcsönös felszólításokat „kiszorítási” törekvésként értelmezte, helyénvaló. Az már viszont csúnya csúsztatás, hogy emiatt került súlyos válságba az ország; 2002 után a kormányon lévő

¹⁴ Angolból fordítva; én ilyen szót nem írnék le.

¹⁵ Lásd erről véleményemet a <http://kisskaroly.freeweb.hu/ciganyugyek.php> web-oldalon.

szocialisták – saját elképzelés híján – az SzDSz programját valósították meg, de legalább is annak szellemében kormányoztak...

Bp, 2010 január

*

Végül néhány szót a jövőről. Hangos kisebbségek most a demokráciát féltik a kormánytól és parlamenti túlsúlyától. Én viszont abban bízom, hogy a rendszerváltás óta ez az első olyan kormány, mely képes lesz a modernizáció és fejlődés útjára vezetni az országot. Ezt az ígéretet a nemzeti-konzervatív szellemi háttérbe ágyazott nagyfokú gazdasági pragmatizmus és szociális érzékenység alapozza meg. A kormány nem táplál illúziókat sem a külföldi tőke sem az Európai Unió iránt. Tisztában van vele, hogy a nemzeti érdeket csak konfliktusok és harc árán lehet megvalósítani. Merész újításai – a fogyasztás megszorításán és a jóléti szolgáltatások reformján alapuló, a nemzetközi pénzügyi körök által támogatott sztenderd IMF-stabilizációval szemben – egy új, szociális érzékenységről tanúskodó, erősen nemzeti elkötelezettségű válságkezelési modell kialakításának a kezdetét jelenthetik, mely valószínűleg követendő példaként fog szolgálni más, adósságszűkítő ország számára is.¹⁶

Bp, 2011 január

Kiss Károly
köz-, világ- és környezetgazdász

Illusztráció a következő oldalon! →

---

¹⁶ A helyzet súlyossága miatt a kormány kénytelen volt a magánnyugdíj-pénztárak vagyonát is felhasználni a stabilizáláshoz. Szükséghelyzetben ez elfogadható (még akkor is, ha sokakat ez az argentin stabilizációra emlékeztet – amely végül is sikertörténet lett). Történetek cifrább dolgok is a nyugdíjpénztárakkal: Írországból a csődbejutott magánbankok stabilizálására lettek felhasználva – Olli Rehn EU pénzügyi biztos egyetértésével kísérve. (Lásd erről Szabó Anna írását a Magyar Nemzet 2010 december 6-i számában.)

Elégedett a demáciáciával?

Roszbabbul él, mint a kommunizmus alatt?

Helyesli a piacgazdaságot

Mi a fontosabb?

Forrás: Pew Research Center

Forrás: HVG 2009. dec. 26.